

Bóka Éva

Az európai állam- és nemzetközi értékrend és a világ (Bevezetés)

Az Európa és a világ témát a legkézenfekvőbb az európai állam- és állam-közi értékrenden keresztül megközelíteni, mely a gazdasági, politikai és a kulturális élet európai szabályrendszerét jelenti. Ez az értékrend egy hosszú történelmi fejlődés eredménye. Alapjait tekintve a görög és római politikai és jogi gondolkodás eszmeiségén, valamint a keresztény vallás morális elvein nyugszik, és a többi civilizációval szoros kölcsönhatásban fejlődött a történelem során. Magán viseli mindazokat az ismérveket, amelyek a klasszikus mezőgazdasági társadalmak és civilizációk alapelveit jellemzik. Ezen alapelvek a nyugat-európai kereskedelmi, ipari, fejlett technikai/technológiai társadalom, és a liberális kapitalista piacgazdaság kialakulása során megváltoztak. A megújulás a szabadságeszmét kifejező demokrácia és az emberi jogi gondolkodás irányában történt a kapitalista szabad piacgazdaság érdekei által vezérelve. Az európai modernitás kialakuló értékrendje pozitív és negatív értékek kölcsönhatását eredményezte mind európai-, mind világ-perspektívában a történelem során. Az Európai Unió második világháború után megújuló értékrendje alapján végül is létrejött az európai államok békeszövetsége, mely joggal vonta magára a világ országainak figyelmét. Az európai állam és nemzetközi értékrendet szerte a világon tanulmányozzák és fontolgatják abból a szempontból, hogy mi az, ami átvehető belőle, s mi az, ami nem. Mindez kihatással van a nemzetközi rendszer értékrendjére is.

A kötet tanulmányai az EU állam- és nemzetközi értékrendjének és a nemzetközi rendszerre való hatásának néhány fontosabb kérdését vizsgálják egyrészt az európai fiskális és az energipolitika oldaláról, másrészt a dél-amerikai és délkelet-ázsiai integrációs törekvések, valamint az indiai föderális állam szempontjából. A központban a nemzetekfelettség dilemmája áll.

1. Az európai társadalomszervező értékrend kialakulásának főbb korszakai

Európa és a világ kapcsolatát a legkézenfekvőbb a civilizációs értékrenden keresztül megközelíteni a régi bölcsességet követve: nézze meg egy társadalom - gazdasági, politikai és kulturális - értékrendjét, s megtudja hogy az adott

társadalom milyen. Az európai gondolkodásban egy civilizáció értékrendjének tekintjük azokat az értékeket, amelyek a béke, az igazságosság és a jólét megteremtéséhez járulnak hozzá mind az adott civilizáción belül, mind azon kívül. Az értékek ebből a szempontból pozitív jelentéssel bírnak. Nem felejtendő el azonban, hogy az értékekről való európai gondolkodás a dichotómia (ellentételezés) elvén alapul: a jó mindig csak a rossz viszonylatában lehet jó. Tehát jó és rossz olyan ellentétpárjáról van szó, mely az európai értékrend dualista voltában gyökerezik. A jó és rossz értelmezése pedig a társadalmi narratíva gondolkodást és cselekvést meghatározó elvárásaitól függ. A kelet-ázsiai civilizációk – szemben az európaival - nem választják ilyen kategórikusan külön a jót és a rosszat. Gondolkodásukban a “jó és rossz” egymással állandó kölcsönhatásban alakítja a világrendet. Így minden jóban ott van a rossz is, s minden rosszban ott van a jó is (jin és jang szimbólum).

Az igazságkereső szellemiség számára az értékek értelmezése az idő, a hely és a kontextus függvénye. Interpretálásuk tehát a mindenkori történelmi körülményektől függ. Ezért az értékek tesztje maga a társadalmi valóság. Értékek és valóság egymáshoz való viszonya tükrözi az adott társadalom milyenségét. Ha az értékek és a társadalomszervező valóság összhangban vannak, a társadalom békés és harmónikus fejlődése biztosított. Az ilyen társadalom képes önmagát megújítva folyamatosan fejlődni. Előfordulhat az is, hogy egy társadalom meggyőződéssel hirdeti jó értékeit, a valóság azonban mást mutat. Ebben az esetben az értékrend és a valóság (igazság) között nincs harmónia. Ez pedig társadalomszervezési zavarokhoz és zsákutcás fejlődéshez vezet a történelem tanúsága szerint. Az értékrend tehát egy adott társadalom gondolkodásának, cselekedeteinek és narratívájának olyan kódrendszere, amely szerint az adott társadalom működik. Ezért egy társadalom milyenségét a rendezőelvein alapuló értékrendjének és a társadalomszervező gyakorlatának a harmóniája mutatja.

Az európai civilizáció társadalomszervező értékrendje egy a történelem során kialakult értékekből összetevődött egész a többi – nem európai - civilizációval szoros kölcsönhatásban. A következők jellemzik:

1. A klasszikus európai értékrend:

A görög politikai gondolkodás, a római jogi gondolkodás, a keresztény moralitás, a reneszánsz, a reformáció és a humanizmus korát öleli fel. Hatása napjainkban is jelen van.

2. A világi és egyházi hatalom szétválasztása:

A keresztény valláshoz és a Republica Christiana gondolatához kötődő középkori európai értékrend a reformáció és a felvilágosodás korában újra lett gondolva. S ezen újragondolás eredményeként a vallás és a politika szét lett választva. A vallás a személyi autonómia szférájába került. S ettől különválva

létrejött a demokratikus civil állam világi értékrendje, mely az emberi és polgári jogi gondolkodáson és rendezőelveken alapul. Nem jött létre azonban ezzel párhuzamosan a demokratikus civil államok közötti demokrácia: egy demokratikus és békés nemzetközi rendszer.

3. A szuverén nemzetállam jelensége és az antiföderalizmus:

Az európai imperialista expanzió és a szabadversenyos kapitalista világgazdaság kialakulása idején Európában kialakult a nemzetállamiság és nemzetbirodalmiság jelensége. Mindez a 19. és a 20. században értékrendzavarokhoz vezetett a társadalomszervezésben, melynek eredménye a nacionalizmus, a rasszizmus, valamint a világ Európa-centrikus szemlélete, és az európai univerzalizmus. E jelenségeket zsákutcás fejlődés kísérte, és voltak olyan európai államok, ahol totalitárius rendszerek jöttek létre. Mindez két világháborúhoz és az európai civilizáció pusztulásához vezetett.

4. Képesség a megújulásra:

Az európai civilizáció megújulása a hatalmi és háborús politikát ellenző, a béke, a szabadság és a függetlenség védelméhez kötődő világföderalizmus idealista eszmeiségéből és társadalomszervező elveiből merítve történt az európai integráció elindulásával, 1950-ben.

A modern európai állam és nemzetközi értékrend kialakulása voltaképpen három nagy korszakra osztható: az abszolutizmus, a modernitás, és az unió megteremtése korára.

Mindhárom korszakot végigkíséri az európai állam és állam-közi értékrendet jellemző ellentmondás: a szuverén hatalmi állam és hatalmi harc, és a vele szemben a szabadság eszméje által vezérelt emberi és polgári jogi küzdelem.¹ E küzdelem során jött létre a nemzetközi jogi gondolkodás, és a konföderalizmus kontra föderalizmus dichotómiáján alapuló európai állam- és nemzetközi értékrend.

2. Az európai klasszikus értékrend

Európa körülbelül i.e. 500 körül jelenik meg először mint kulturális entitás a Mediterrán térségre koncentráltan. A görög politikai gondolkodás alapjain Európa egy szabad, független és demokratikus városállamok kereteiben szerveződő társadalomszervezési formát követ. Társadalomszervező alapelveit Platón és Arisztotelész művei alapján fogalmazza meg, akik mind a mai napig meghatározzák az európai állam és társadalomszervező gondolkodást. Ebben az értelemben az európai civilizáció új-platonianus és új-arisztotelianus civilizáció. A

¹ Loek Halman – Ruud Luijckx – Marga van Zundert (2005): *Atlas of European Values*. Tilburg University, Tilburg, 10-12; Research program of the Tilburg University: European Values Study Program of the Tilburg University: <http://www.europeanvaluesstudy.eu/>

Platón és Arisztotelész által leírt államformák és demokratikus alapelvek képezik az európai államszervezés alapját.² Itt megjegyzendő mint történelmi érdekesség, hogy a Platón által leírt öt államforma között az európai értékrend alapját képező szabadságeszmén alapuló demokrácia csak a negyedik helyen szerepel a zsarnokságot megelőzve. Platón ugyanis óva int a korlátlan szabadságtól a társadalomszervezésben, továbbá a nagy kormányzási hatalommal rendelkező választott elnöki rendszertől, mert ez könnyen vezet zavarokhoz, és zsarnokságban végződhet.³

A platóni ideális államforma a filozófus bölcsék morális értékrenden alapuló társadalma. Ez a platóni eszmény jelen van szinte az összes civilizáció értékrendjében. Az európai társadalomszervezés narratívájában például Dante univerzális monarchájában és Erasmus keresztény fejedelmében jelenik meg. Ugyanakkor a filozófus bölcshez való tartós vonzódás mégis inkább az ázsiai konfuciánus alapú civilizációkat jellemzi, hiszen itt a modernizáció is egy új-konfuciánus reformot jelent. Az európai modernitás a szabadságeszmére, a demokráciára (a nép uralma) és az emberi jogokra helyezi a hangsúlyt. Célja az antik görög demokrácia megújítása. Pontosabban ennek újragondolt, és a modern korra szabott modernizált változata.

A görög kultúra nem tudott tartós békeszövetséget teremteni. A görög politikai gondolkodás ugyan jelentős gondolatokat fogalmazott meg az államok közötti szövetség (amfiktüonész (amphictyones) intézménye) vonatkozásában, de e téren a szuverén államiság (városállamiság) eszméje volt a domináló. Arisztotelész például az önellátó és zárt városállamok szuverén hatalmi rendszerében hitt. A görög politika pedig nem volt képes a szabad és független demokratikus városállamok között egy demokratikus és tartós föderatív szövetségi politikát a gyakorlatban is kialakítani. Így a görög világ a területi expanzió és a hatalmi politika kérdéseit megoldatlanul hagyva úgy bomlott szét, hogy e probléma megoldása egészen a 21. századba nyúlóan az utókorra maradt.

A római világ a jogállamisággal gazdagította az európai értékrendet. A római jogászok egy az emberi életet és a tulajdont védő jogrendszert alakítottak ki. Mindezen felül a római jog ápolta az állampolgári és az individuális jogok, és a közjó eszmeiségét. A Római Birodalom egy városállami központ köré szerveződő centrum-periféria rendszerű birodalmat hozott létre. A rómaiak a jogállami szervezést kiterjesztették a meghódított népekre is, és autonóm tagként integrálták be azokat a birodalomba. Így a különböző népek autonómiájuk megtartásával

² Aristotle (1962): *Aristotle's Politics*. Clarendon Press, Oxford, 19, 22-23; Plato (1958): *Plato's Republic*. J.M. Dent and Sons Ltd., London, 240.

³ Plato (1958): *Plato's Republic*. J.M. Dent and Sons Ltd., London, 238-239, 240, 253-254, 258, 261, 263.

lettek rómaiivá.⁴

A kereszténység a görög és a római politikai és jogi gondolkodást a *Tízparancsolat*ba foglalt morális alapelvekkel (ne ölj, ne légy házasságtörő, ne lopj, ne tégy felebarátod ellen hamis tanúságot, ne kívánj semmit, ami felebarátodé) egészítette ki. Ezek az emberek mindennapi életét irányító olyan szabályok voltak, amelyek biztosították az élet szervezését és a társadalom túlélését. A keresztény egyház a középkorban a 13. század körül egy kulturális egységet teremtett Európában (*Respublica Christiana*) a közös latin nyelv és a közös értékrend forrását jelentő *Biblia* révén. A legjelentősebb keresztény eszme pedig az emberek Isten előtti egyenlősége volt, valamint az a morális elv, hogy ne tégy mással olyat, amit nem kívánsz magadnak. Ez utóbbi vált az európai jogi, és emberi jogi fejlődés meghatározójává. A kínai konfucianizmus ugyancsak ezen morális eszmét vallotta, s a kínai értékrend sokban hasonlít az európaire.⁵

2.1. A klasszikus európai értékrend megújulása

A reneszánsz, a reformáció és a humanizmus idején, úgy 1500 körül, egy új világi embereszmény alakult ki. Az európai vallásos értékrend a reformáció idején megújult. Az antik világ szellemisége újragondolva éledt újjá. A humanista gondolkodók individualista és világi eszméket hangsúlyoztak. A világ felfedezése, a más civilizációktól való tanulás, a 17-18. századi tudományos forradalom, a nyugat-európai kereskedelmi és gazdasági expanzió beindulása és kiteljesedése a mezőgazdasági termelésen és árúcserén alapuló feudalizmus felbomlásával járt együtt. Ezzel párhuzamosan egy új ipari, kereskedő és piacra orientált kapitalista gazdaság és társadalom bontakozott ki Európa nyugati részén. Mindezt a társadalomszervező gondolkozás és értékek megújulása kísérte a felvilágosodás korában. Európa fokozatosan modernné vált, s az “európai modernitás” (a kapitalista piacgazdaság) az európai állam és nemzetközi értékrend megújítását kívánta. Ez a megújulás megteremtette a feudalizmussal szakító első modern alkotmányos föderalista uniót (1787) az amerikai függetlenségi harc eredményeként. Példájjára a megújulás Európában a demokrácia, az emberi jogok és a szabadságeszme jegyében történt, melynek rendezőelvéit *Az ember és polgár jogainak nyilatkozata* (1789) tartalmazza. A francia forradalom után az emberi és polgári jogi értékrendszer fokozatosan formálódott a társadalmi fejlődés kihívásaira adott válaszok és viták során, hol zsákutcákba torkollva, hol megújulva. E folyamatban a gyarmatosítás és az imperializmus korában már a világ összes országa részt vett a kihívás-válasz mechanizmusa alapján. Az ember

⁴ Montesquieu (1975): *A rómaiak nagysága és hanyatlása*. Helikon-Európa, Budapest, 68-69.

⁵ Bóka Éva (2009): The Europe-China Dialogue in a Historical Perspective. In: Grotius, <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=FDWKZS>

és polgár jogainak nyilatkozatát az ázsiai modernizálók (köztük Mustafa Kemal Atatürk és Szun Jat-szen) is tanulmányozták, és a rendezőelveinek a saját társadalmukban való megvalósításán töprengtek.

3. A modern európai állam- és nemzetközi értékrend

Ha az Európai Unió létrehozását megelőző, önpusztítással végződő, de megújulva újraéledni képes európai modernitás (a liberális kapitalista piacgazdaság) értékrendjét megkíséreljük megfogalmazni, akkor világossá válik, hogy az európai értékrend jó is, meg rossz is. Sőt a jóban is van rossz, meg a rosszban is van jó. Tehát a jó és a rossz csak egymás viszonylatában és kölcsönhatásában létezik Európában is, miként azt a jelentős ázsiai civilizációk vallják. A jó értékek azok, amelyek elvezettek a békéhez és a prosperitáshoz Európában. Ilyenek többek között a perszonalizmus, a decentralizáció, a demokrácia, a szabadság, az egyenlőség, a testvériség (föderalizmus), az emberi méltóság, a tolerancia, az egység a sokféleségben elve, és az igazság keresése. A rossz értékek közé tartozik az individualizmus, a korlátlan szabadság kötelezettségek nélkül, a fegyverekkel vívott hatalmi harc, a zsarnokság, a szolgaság, a rasszizmus, az imperializmus, az európai civilizációs felsőbbrendűségi tudat, az európaizálásra való elhivatottság, a nacionalizmus, a fasizmus, a nemzeti szocializmus, továbbá az egy párt diktatúráján alapuló kommunista rendszer, mely tagadja a tulajdonhoz való személyi jogot, és a többpárti parlamenti demokráciát, - hogy csak a legfontosabbakat említsük. Az utóbbiak az igazságot elfedő és elferdítő kitalált társadalmak. Az európai integrációt megelőző európai modernitás (a liberális kapitalista piacgazdaság) állam- és nemzetközi értékrendje tehát egy ellentmondásos értékrend mind logikailag, mind kontextustól függően vizsgálva. Az európai értékrend narratívája pedig éppen ezen ellentmondások megoldására tett kísérletekről szól: egy a *szabadság, egyenlőség és testvériség* nevében folytatott szakadatlan küzdelemlről a zsarnokság, a szolgaság, a kizsákmányolás és a hódító háborúk ellen a béketeremtés céljával. S ez a narratíva képezi az európai emberi jogi gondolkodás alapját.

A modern európai emberi és polgári jogi értékrend narratívája olyan fontos történelmi dokumentumokon alapul mint például az Utrechti Unióról (1579) szóló egyezmény, Virginia állam alkotmánya (Virginia Bill of Rights, 1775), az amerikai függetlenségi nyilatkozat (1776), az amerikai alkotmány (1787), a francia Az ember és polgár jogainak deklarációja (1789), a svájci alkotmány (1848), A Népszövetség Alapokmánya (1919), Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya (1945), Az emberi jogok egyetemes nyilatkozata (1948), az európai

integráció szerződésai a lisszaboni szerződést is beleértve. ⁶ Ezek a dokumentumok végigkísérik az európai államszervezés és szociális fejlődés három nagy korszakát, melyek jól elkülöníthetők az európai modern értékrendben: az abszolutizmus, a modernitás, és az egyesülés kora, 1950-től. ⁷

Az abszolutizmus kora kb.1650-ben kezdődött. A feudális kori helyi hatalmak és autonómiák fokozatosan felbomlottak, és a helyüket nemzeti kormányok és monarchiák centralizált vagy abszolutisztikus állami törvényhozása és bürokráciája vette át. Jól példázza ezt a francia egyesítő nemzetállam és nemzeti gyarmatbirodalom kialakulása.

Az európai modernizáció az ipari forradalom hatására a kapitalizmus és a parlamenti demokrácia korát hozta Európában nemzetállami keretekben. Ezzel párhuzamosan a vallásos hit gazdasági és politikai etikává transzformálódott: liberalizmus, szocializmus, és nacionalizmus. Az európai állam- és nemzetközi értékrend megjelenítője az 1789-ben *Az ember és polgár jogainak nyilatkozatában* megfogalmazott republikánus demokrácia lett. Az európai modernitás demokratikus értékrendje tehát az abszolutizmus elleni harcban született meg. Példaként Virginia állam alkotmánya, és az 1787-es amerikai alkotmány szolgált. Az utóbbi egy a brit gyarmatosítás elleni sikeres felszabadító harcot követő önrendelkezés során született új föderalista és demokratikus civil unió (federal union under a president) alapelveit tartalmazza, mely a népszuverenitás elvén nyugszik. Az európai államok értékrendje az európai modernitás korában azonban nem lett föderalista, s csak néhány a hatalmi politikát és a háborúkat ellenző gondolkodó képviselte a föderális uniót jellemző “egység a sokféleségben” elvet. Európában a mindenkit egy kultúrában és nyelvben egyesítő republikánus nemzetállami forma vált uralkodóvá, melynek ideológiája a nacionalizmus lett. A nemzetállam nem föderalista, és nem pluralista volta a nacionalizmus különböző változatainak (nyelvi, etnikai, és faji) a megjelenéséhez vezetett az európai imperialista expanzió idején. Ez a zavaros európai “demokratikus egyesítő nemzetállami modell” a gyarmatosítás és az imperializmus során szétterjedt a nemzetközi politikában is. Értelmezésében és kritikájában az európai föderalista ellenzékkel párhuzamosan részt vettek például a nagy ázsiai civilizációk, India, Kína és Japán gondolkodói is. Mindez a demokratikus nemzetközi jogi gondolkodást és a nemzetközi intézményről való gondolkodást gazdagította.

Ha vizsgálat alá vesszük a modern európai demokratikus értékrendet megfogalmazó *Az ember és polgár jogainak deklarációját* (1789) — mely *Az emberi jogok egyetemes nyilatkozata* (1948) elődjének tekinthető — akkor az

⁶ Bóka Éva (2001): *Az európai egység gondolat fejlődéstörténete*. Napvilág, Budapest, 24-240.

⁷ Loek Halman – Ruud Luijkx – Marga van Zundert (2005): *Atlas of European Values*. Tilburg University, Tilburg, 10-12.

európai értékrend megújulásának azon aspektusát kell kiemelni, hogy képes volt szakítani a születési előjogokon és a szolgaságon alapuló európai feudalizmus rendszerével, eltörölte a királyságot, és létrehozta a republikánus köztársasági államformát: szuveréné a nép lett kikiáltva. Az új értékrend alapja az emberi jogi és az állampolgári jogegyenlőség lett. A nyilatkozat az állampolgároknak olyan szabályokat kívánt adni, amelyek egy modern civil állam létrehozásához szükségesek nemcsak Franciaországban, hanem szerte a világon. Tehát univerzális érvényességi igénnyel lépett fel. S valóban szerte a világon tanulmányozta is a politikai elit ezt az európai modernitás titkát rejtő híres nyilatkozatot. Sőt a francia republikánus gondolkör például az ázsiai forradalmi változások ösztönzőjeként szerepelt a nyugati típusú kapitalista piacgazdaság kihívásaira adott válaszok során.

A deklarációban szereplő alapvető emberi és polgári jogok a következők: minden ember szabadnak és jogokban egyenlőnek születik, és ezt az állapotot meg kell őrizni. A társadalmi megkülönböztetések csak a köz számára kifejtett hasznosságra alapozhatók. A politikai társulás célja az emberek természetes jogainak védelme, melyek a szabadság, a tulajdon, a biztonság és az elnyomással való szembeszegülés. A szuverén a nemzet: „Minden szuverenitás lényegileg a nemzettől származik”.⁸ A közakarat (volonté générale) kifejezője a jog, mely a társas együttélés szabályozója. Az emberek szabadon kinyilváníthatják a véleményüket, elmondhatják, leírhatják a gondolataikat. A nyilatkozat általános adózást vezet be a közügyek intézésére, és büntetőjogi alapjogokat fektet le. A tulajdonhoz való jog mindenkinek szent és elidegeníthetetlen joga. Az alkotmány alapelve a jogok garanciája és a hatalmak szétválasztása. Csak az olyan társadalom ismerhető el alkotmányosnak, amelyben a fenti jogokat intézményesen is biztosítják, és ahol a hatalmi ágakat szétválasztják.⁹

Az új francia állam zárt republikánus egyesítő nemzetállami típusú állammá vált, mely felszámolta a föderalizmust és a pluralizmust. Nem képviselte az egység a sokféleségben eszmét. Alulról a helyi önkormányzatok szintjétől a tartományok szintjéig autonóm volt, ugyanakkor a tartományok szintjétől felülről szervezett közvetlen demokrácia.

A francia modern európai civil állam legfontosabb értékei összefoglalva tehát a következők:

Önrendelkezés, népszuverenitás, egyesítő szuverén nemzetállamiság,

⁸ Déclaration des droits de l'homme et du citoyen, 1789. In: *Les déclarations des droits de l'homme de 1789*. Textes réunis et présentés par C. Fauré, Paris, 1988. 11; Az ember és polgár jogainak deklarációja, 1789. augusztus 26. In: Kovács István – Szabó István (szerk.) (1976): *Az emberi jogok dokumentumokban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 117.

⁹ Az ember és polgár jogainak deklarációja, 1789, 121.

parlamentáris képviseleti demokrácia, választójog, a hatalmak szétválasztása, politikai jogegyenlőség, tulajdonjog, adózási kötelezettség, a bírói védelem joga, gondolkodási, szólás és gyülekezési szabadság. Nem szerepelt az értékrendben a kisebbségek jogainak, és a nemzetközi jognak a szabályozása.

A modern demokratikus civil állam európai modelljeként szolgáló francia deklaráció a megszületésekor nem hozta létre az államok föderalista struktúrájára és az államok egymás közötti együttműködésére vonatkozó demokratikus elveket. A francia deklarációban foglalt demokratikus állam egyesítő nemzetállam volt. Mint ilyen a nacionalizmus kialakulásához vezetett, s a föderalizmust elvetette. Így Európában a 19. és a 20. században az európai demokrácia alapelveinek alkalmazása és újragondolása során a föderalisták és az anti-föderalisták (konföderalisták) két ellenzéki táborra szakadtak. A kialakuló modern európai politika két táborát ennek megfelelően az anti-föderalisták (konföderalisták) és a föderalisták alkották. Az anti-föderalisták tábor a nemzetállami szuverenitás megőrzéséért küzdött: a kormány a szuverén nép összes ügyének az intézését a kezében tartotta, s nem ismert el semmilyen alárendelődést egy az államok közötti közös együttműködési területeken kialakított kormányzatnak. Velük szemben az európai föderalisták, az amerikai és svájci típusú föderalista állam példájából kiindulva egy kétkamarás alkotmányos föderalista európai állam és kormányzat hívei voltak.

Mindez éreztette hatását az államok közötti szövetségi politika irányait illetően is. A politikai filozófia szintjén lényegében három irányzat körvonalazódott az európai modernizáció idején: a hobbesi, a kanti, és a toquevillei. Hobbes az államok szuverenitásának a megoszthatatlanságát hangsúlyozta. Kant az azonos alapelveket és értékeket valló republikánus államok nemzetközi jogon és nemzetközi emberi jogokon (világpolgárjog/általános hospitalitás), valamint a jogharmónizáción alapuló konföderációjaként képzelte el a modern világtársaságot az államok szuverenitása megőrzésével.¹⁰ Tocqueville pedig az amerikai alkotmány (1787) vizsgálatából azt a következtetést vonta le, hogy az államok többszintű együttműködésére van szükség. Azokon a területeken, ahol az államok együttműködése szükséges, létre kell hozni a föderalista intézményeket, pontosabban a közös tevékenységi területeken az államok felett álló, ún. „befejezett kormányzatot”: hatékony törvényhozó, végrehajtó, valamint bírói jogkörrel rendelkező intézményeket. Tocqueville tehát a szuverenitás megosztásának és a többszintűségnek az elvét vallotta mint az államok közötti

¹⁰ Immanuel Kant (1985): *Az örök béke*. Európa, Budapest, 17-36.

együttműködés módszerét.¹¹

Az európai politika voltaképpen e három irányzat szerint oszlott csoportokra. E csoportok mindegyike számára természetesen mást és mást jelentettek az 1789-es emberi és polgári jogi deklarációban megfogalmazott alapelvek és értékrend. A nacionalista például bezárkózott a saját államába, s annak érdekeit szolgálta a többiekkel versenyezve az európai imperialista expanzió idején. A föderalista ellenzék a demokratikus föderalista intézmények létrehozásáért és alapelveik érvényesítéséért küzdött az államokon belül és az államok közötti viszonyban. 1945-ig azonban csak kisszámú értelmiségi elit ellenzéki csoportosulásként tudott működni.

A hatalmi és háborús szuverén állami politika európai föderalista ellenzéke az európai demokráciának *Az ember és polgár jogainak deklarációjában* megfogalmazott értékrendjét a nemzetközi (állam-közi) szervezés demokratizálása irányában folytatta. E téren még egy fontos kérdést kellett tisztázniuk, s ez a gyarmatosítás és a gyarmatbirodalmak kérdése volt. A modern európai demokrácia ugyanis, ha el akarta kerülni az önellentmondás vádját, és az abból eredő súlyos társadalomszervező zsákutcákat, akkor a világ összes országát, népét és személyét is szabadnak, egyenlőnek és testvérnek kellett hogy tekintse. Ez az európai demokrácia képviselőit az elé a kihívás elé állította, hogy mindenekelőtt a nemzetközi emberi jogok kérdésében és a tolerancia témájában foglaljanak állást. Pontosabban, hogy haladják meg az imperialista gyarmatosítást és annak ideológiáját az európai-univerzalizmust.¹² Ehhez pedig szorosan kapcsolódóan gondolják újra a liberális kapitalista piacgazdaságon alapuló világ gazdasági és kereskedelmi modellt, annak intézményeit és jogát a föderalizmus és az emberi jogok szellemében.

4. Az Európai Unió értékrendje

4.1. Az Európai Unió állam és állam-közi kapcsolatok értékrendje

A második világháború után megújult a nemzetközi jog, megújultak az emberi jogok és az európai demokratikus értékrend. A gyarmatok népeinek felszabadító harca sikeres volt, a gyarmatosítás klasszikus formája befejeződött. A nacionalizmus, a rasszizmus és a szolgaság minden fajtája (beleértve a gyarmatosítást is) el lett vetve *Az emberi jogok egyetemes nyilatkozatában*, 1948-

¹¹ Tocqueville, A. de (1990): *Democracy in America*. The Henry Reeve text as revisited by Francis Bowen, now further corrected and edited with introduction, editorial notes, and bibliographies by Phillips Bradley, vol. 1. New York: Vintage Books Edition, A Division of Random House INC., 158-159.

¹² Immanuel Wallerstein (2006): *European Universalism. The Rhetoric of Power*. The New Press, New York, London, xiii-xv.

ban. Így sor került az 1789-ben deklarált emberi jogok megújítására ebben a történelem által jelzett szükségszerű irányban. Mindezzel párhuzamosan pedig teret nyertek a szuverén államok klasszikus hatalmi harcát ellenző és az európai államok közötti béketeremtést célul kitűző föderalista eszmék az európai politikában. Ez hitelesítette a demokratikus értékrend újragondolása és reformja irányában tett szükségszerű lépéseket. A demokrácia és az emberi jogi alapelvek ugyanis csak a többszintűség elvén alapuló új föderalista szisztémában képesek érvényre jutni mind az európai államok közötti együttműködés, mind a világ egészének az együttműködése vonatkozásában. Egy szuverén nemzetállamokra alapozott nemzetközi rendszerben nem, vagy csak korlátozottan érvényesülnek az emberi jogok alapelvei, és a modern demokrácia értékei, miként azt a történelem tanúsította. A szuverén nemzetállam a népszuverenitás korában lezárja az állampolgárok valós érdekeinek a képviselést az állami politikai elit által elképzelt érdekek szintjén, és nehézkessé teszi az állampolgárok bekapcsolódását az európai és a világgazdasági szervezésbe. Így a nacionalizmust és annak megújuló változatait táplálja. Az ilyen államok polgárai nem ismerik fel az európai és a világgazdaságban való részvétel lehetséges útjait, s a kormányok nem adnak megfelelő útmutatást és ösztönzést mindehhez.

Az európai föderalista államszervezés számára a mintát a szabadság és függetlenség védelmében létrehozott 1787-es amerikai alkotmány jelentette, mely a nyugati típusú föderalista állam következő alapelveit tartalmazta: önrendelkezés, népszuverenitás, a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalom szétválasztása, parlamenti képviselői demokrácia, föderális hatalom (az államok és az állampolgárok érdekeinek kétkamarás parlamenti szisztéma általi képviselése), a hatalmak kiegyensúlyozása, a helyi önkormányzati szintről felfelé építkező állam. Európában csak a svájci föderáció alkotmánya hozott létre szövetségi tanácsi típusú és kétkamarás parlamenttel rendelkező föderális uniót 1848-ban. Ennek alapelvei szintén például szolgáltak az európai integráció létrehozói számára.¹³

Az európai békés szövetségi politika megteremtése azonban nem ment amerikai vagy svájci típusú alkotmányos föderalista formában. Az Európai Unió formálása során új utakra lelt. Az Európai Közösség föderalista formálói közül Jean Monnet, Walter Hallstein, Altiero Spinelli és Jaques Delors végül is Tocqueville többszintűségről kifejtett gondolataiból merítve saját utat hoztak létre az európai integráció számára a kormányköziséggel kötött kompromisszumaik során. Ennek lényege a föderalizmus, a kormányköziség és a funkcionalizmus nemzetek feletti európai intézményi jogba foglalt kompromisszumos szövetsége, mely a tagállamok önállóságának a megtartását szolgálta. Az integráció során tehát új típusú államok és egy új típusú államok feletti unió jött létre.

¹³ Bóka Éva (2001): *Az európai egység gondolat fejlődéstörténete*. Napvilág, Budapest

Az új típusú nemzetekfelettség formálásának főbb fejezetei a következők voltak:

1950-ben létrejött a föderalista funkcionalista és a kormányközi funkcionalista irányba egyaránt mutató nemzetekfelettség az *ESZAK* kereteiben mint jogi precedens.

Ezt követően fontos lépések történtek egy kétkamarás európai parlamenti föderáció létrehozása irányában. A lehetséges megoldást Walter Hallstein, a Bizottság elnöke körvonalazta Tocquevillenak az amerikai demokráciáról írt értekezésében kifejtett gondolatai alapján. Hallstein véleménye szerint Tocqueville egy új korszakot vázolt fel az államok közötti kapcsolatokat illetően, mely sem nem nemzeti, sem nem föderalista. Ennek az új államok közötti rendszernek az elnevezését azonban ő nem találta. Hallstein az Európai Közösséget egy ilyen Tocqueville által leírt közösségnek látta, és nemzetek felettinek nevezte el. A nemzetekfelettséget pedig egy a közösségi jogra alapozott partnerségnek tekintette az államok között. Ez azt jelenti, hogy a nemzetekfölöttiség nem rombolja le a nemzeti identitást, hanem a közös érdekek területén hoz létre egy szupranacionalista közösséget. A nemzetek feletti Európai Közösség nem állam, hiszen a föderalista hatalom csak bizonyos limitált területeken érvényesül. Az európai autoritás azon a hatalmon alapul, amelyet a tagállamok átranzferálnak részére. Hallstein úgy véli mindennek alapján, hogy egy ilyen típusú államközösség egyrészt védelmezi a nemzetállamok individualitását és sokféleségét, másrészt biztosítja az alapjait annak a kontinentális méretű szervezetnek, amelyet a globalizáció kora igényel. Ugyanakkor az a véleménye, hogy szükség van egy a kormányoktól független intézményre, mely a közös európai érdeket képviseli, s mely lehetővé teszi a folyamatos dialógust a részérdekek és a nemzeti érdekek képviselőivel. Európa ezért teljes föderáció kell hogy legyen. A föderatív hatalom pedig a gazdaságra, a külpolitikára és a védelemre kell hogy kiterjedjen.¹⁴ Hallstein mindennek alapján a Bizottságot föderatív végrehajtó hatalommá akarta fejleszteni, s e téren kiemelkedő munkát végzett egészen a De Gaulle által - éppen ellene - kiprovokált luxemburgi kompromisszum megszületéséig.

Az *EGK* intézményrendszerét eldöntő luxemburgi kompromisszum létrehozta a *kormányköziséget*. Ez azt jelentette, hogy a Közös Piac irányítását a nemzetek feletti intézmények (Parlament, Bizottság, Bíróság) és a vétójoggal megerősített Tanács végezte. A vétójog pedig a nemzeti szuverenitás védelmezőjének volt tekintve. Mint ilyen a föderális gazdasági hatalom létrejöttét lehetetlenné tette. Ettől kezdve az Európai Közösség demokratikus deficittel rendelkező új típusú

¹⁴ Walter Hallstein (1972): *Europe in the Making*. George Allen & Unwin Ltd., London, 38-40, 331.

közös piaccá vált, mely fokozatosan folytatta ugyan az építkezést a közösségi érdekek terén, de nem oldotta meg a demokratikus deficit problémáját. Az állampolgárok gazdasági érdekei alárendelődtek a tagállami nemzeti gazdasági és politikai elit érdekeinek, és az európai közösséget formáló elképzeléseiknek.

A luxemburgi kompromisszumot az alkotmányos föderalisták kibékülése követte a Monnet-módszerrel és a kormányköziséggel a *Draft Treaty establishing the European Union, 1984* kereteiben, melyet Altiero Spinelli fogalmazott, és amelyet az Európai Parlament jóváhagyott.¹⁵ Spinelli elismerte a föderalisták demokratikus ellenzékének a nemzetekfölöttiséget a legkisebb közös nevező alapján elfogadó kormányközi funkcionalista politika képviselőit, és létrehozta annak föderalista funkcionalista ellenzékét. A közöttük levő politizálás mértékeként pedig a szubszidiaritás elvét és a többszintűséget jelölte meg mint a közös föderalista célt szolgáló eszközöket. Elismerte továbbá az állam- vagy kormányfők tanácsadó szerepének fontosságát (Európai Tanács). Az európai integráció történetében a „Spinelli Draft” az Európai Parlament küzdelmét fejezte ki a Tanáccsal való egyenjogúsításáért mindenelelőtt az együttdöntési mechanizmus révén. A cél az Európai Közösség demokratikus deficitjének a fokozatos leküzdése volt. Ez azonban csak egy új típusú kétkamarás parlamenti reform valóban hatékony volta esetén lett volna elérhető.

Spinelli küzdelmét egy megújult föderalista Európáért, pontosabban nemzetállamok és állampolgárok föderációjáért, Jacques Delors folytatni tudta a gazdasági és monetáris unió célját kitűzve. Politikája sikerrel vezetett el *Az Európai Unióról szóló Szerződés, 1992* megalkotásához. Ez utóbbi létrehozta a kétszintű kormányközi és nemzetek feletti Európai Uniót, mely a *szubszidiaritás föderalista elve* alapján osztotta- és őrizte meg az államok szuverenitását. A közös cél a gazdasági és a monetáris unió megteremtése lett. Az ezzel kapcsolatos Delors-terv a Közösség egészére vonatkozó közös célkitűzésként került be a Maastrichti Szerződésbe. Az egységes piacot érintő tevékenységek közösségi hatáskörbe kerültek. Mindezek irányítását azonban a kormányok sikerrel tartották továbbra is a kezükben az intézmények közötti együttdöntési mechanizmus révén, mely során a Parlament nem volt egyenrangú a Tanáccsal. Az európai föderalizmus létrehozása így a kormányok feladata lett, s a föderalista ellenzék az ehhez szükséges hajtóerő szerepét játszotta. Egy ilyen konstrukció működőképességének a feltétele azonban a szubszidiaritás elvének föderalista – és nem kormányközi - értelmezése volt (!). Ez azt jelentette, hogy amit az államok

¹⁵ Draft Treaty Establishing the European Union. In: R. Bieber - J-P. Jacqué - J. H.H. Weiler (eds) (1985): *An Ever Closer Union. A Critical Analysis of the Draft Treaty Establishing the European Union*. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 306-329. Draft Treaty establishing the European Union: <http://www.spinellisfootsteps.info/treaty/index.html>

menedzselni tudnak állami hatáskörben marad, amit nem, az uniós hatáskörbe kerül egy a Tanáccsal egyenrangú parlamentáris szisztémában, mely hatékony végrehajtó hatalommal rendelkezik. Mindez azt is szükségessé teszi, hogy pontosan meg legyen határozva, hogy mi tartozik az államokra, és mi az unióra.

A parlamentáris európai föderáció megteremtésének a szükségességére Joschka Fischer 2000-ben újra felhívta az európai politikusok figyelmét. Szerinte az európai föderációt be kell fejezni. Ez azt jelenti, hogy az európai államok uniójának meg kell valósítania a kétkamarás teljes parlamenti föderációt a szubszidiaritás föderalista elve alapján megosztva a tagállamok és az unió között a kompetenciákat. A parlamentnek az európai polgárokat (a nemzeti parlamentek képviselőin keresztül) és a tagállamokat (szenátorok által) egyaránt kell képviselnie, továbbá törvényhozó szervvé kell alakulnia. Szükség van továbbá egy európai végrehajtó kormányra is, mely valóságos végrehajtó hatalommal rendelkezik a kétkamarás parlament által hozott törvények végrehajtására. Erre a szerepre az Európai Tanács vagy a Bizottság illetékes. Javaslatának érdekessége, hogy a szorosabb integrációra igényt tartó államokat arra biztatja, hogy hozzák létre a parlamentáris európai integrációs magot, melyhez majd csatlakoznak, akik ennek szükségességét látják.¹⁶ Fischer tervét befolyásos európai politikai szakértők és politikusok vitatták meg, de elvetették. A valóságban a kevésbé ambiciózus európai alkotmány szerződés-terv (2003) és alkotmány szerződés (2004) született meg. Majd az utóbbi leszállását követően a Lisszaboni Szerződés.

A Lisszaboni Szerződés egy a szubszidiaritás és a többszintűség elvén nyugvó kormányközi és nemzetek feletti uniót hozott létre elkülönítve az unióra és a tagállamokra vonatkozó feladatokat (kompetenciákat), és meghatározta azok intézési módját:

Az Unió a hatáskör átruházás elve alapján működik: a tagállamok hatásköröket ruháznak át az Unióra. Az uniós és a tagállami hatáskörök pontos elkülönítése a szubszidiaritás elve alapján történik.

Ha egy meghatározott területen a tagállamok kizárólagos hatáskört ruháznak az Unióra, akkor e területen kizárólag az Unió alkothat és fogadhat el kötelező erejű jogi aktust. Megosztott hatáskör esetén mind az Unió, mind a tagállamok alkothatnak és elfogadhatnak kötelező erejű jogi aktusokat. Minden olyan hatáskör, amelyet a Szerződések nem ruháztak át az Unióra, a tagállamoknál marad.

¹⁶ Speech by Joschka Fischer at the Humboldt University in Berlin, 12 May 2000. In: Christian Georges - Yves Mény, J. - H. H. Weiler (eds.): What Kind of Constitution for What Kind of Polity? The Robert Schuman Centre for Advanced Studies at the European University Institute, Florence, 2000. 19-30.

Az Unió kizárólagos hatáskörrel rendelkezik a vámunió, a belső piac működéséhez szükséges versenyszabályok megállapítása, az eurót fizetési eszközként használó tagországok monetáris politikája, a közös kereskedelempolitika, és az uniós érdekeltségű nemzetközi megállapodások megkötése terén, valamint a halászati politikát illetően a tengerek élővilágának védelme céljából. E területeken csak az Unió hozhat törvényeket.

Az Uniónak a tagállamokkal megosztott hatásköre van a belső piac, a szociálpolitikai vonatkozások, a gazdasági, társadalmi és területi kohézió, a mezőgazdaság és halászat, a környezetvédelem, a fogyasztóvédelem, a közlekedés, a transzeurópai hálózatok, az energiaügy, és a közegészségügyi vonatkozások terén. E téren az Unió és a tagállamok együtt hozzák a törvényeket.

A tagállamok az Unión belül összehangolják a gazdaságpolitikájukat. Az Unió intézkedéseket hoz, és irányelveket fogalmaz meg a tagállamok foglalkoztatáspolitikájának összehangolására; kezdeményezéseket tehet a tagállamok szociálpolitikájának összehangolása céljából.

Az Unió hatáskörrel rendelkezik a tagállamok intézkedéseit támogató, összehangoló vagy kiegészítő intézkedések végrehajtására. Ezek az intézkedések európai szinten a következő területekre terjednek ki: az emberi egészségvédelem, az ipar, a kultúra, az idegenforgalom, az oktatás, a polgári védelem, az igazgatási együttműködés.¹⁷

A megújult EU a Lisszaboni Szerződésben nem parlamentáris, hanem határozottan tanácsi típusú unió lett. Ez pedig feltehetően nem igazán segíti elő az európai közösségi érdekeket megfogalmazni képes európai állampolgár kialakulását, és gazdasági, politikai és kulturális érdekei hatékony képviselését. Így a népszuverenitás elvén alapuló civil unió demokratikus deficitje állandósulhat. Ezt pedig a tagállamokban új nacionalista ideológiák és gyakorlatok kialakulása kísérheti, mely az európai identitás zavarait tükrözi. Mindennek ellenére a kormányok alárendeltsége az európai jognak, a jogharmonizáció, a euró mint közös pénz, és az európai jogalkotásban a Bizottság, a Parlament és a Tanács együttdöntési mechanizmusa továbbra is biztosítja az EU működését. Ez azért történhet meg, mert az európai politikában mind a nemzeti szuverenitás, mind a nemzetekfelettség védelme jelen van. Az új típusú európai nemzetekfölöttiség pedig béketeremtő. S ez a béke annál stabilabb lesz, minél jobban sikerül az európai állampolgárok valóságos érdekeit érvényesíteni a gazdaságszervezés során az emberek jólétének szolgálatában.

¹⁷ Bóka Éva (2008): *Európai integráció. Elméletek történelmi perspektívában*. Corvina, Budapest, 142-143; Official Journal of the European Union, C 306, vol. 50. 17. December 2007, 46-48; Internet: <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:EN:HTML>

4.2. Az Európai Unió emberi és polgári értékrendje

A béke az Európai Unióban voltaképpen a közösségi jogon és a közös értékrenden nyugszik. A Közösség értékrendjének a legfontosabb alapelvei a Római Szerződések óta a szabadság és demokrácia, a jogállamiság, az emberi jogok és alapvető szabadságok. Az EU emberi jogi politikája az ENSZ Alapokmányán és Az emberi jogok egyetemes nyilatkozatán alapul, melyet a polgári és politikai jogokról valamint a gazdasági, a szociális és a kulturális jogokról szóló nemzetközi egyezményekkel egészítettek ki. *Az európai emberi jogok és alapvető szabadságok támogatására született egyezmény, 1950* jogharmóniában van ezekkel a nemzetközi értékrendet meghatározó jogi dokumentumokkal. Lényeges újdonságként azonban létrehozta az Emberi Jogok Európai Bíróságát, mely elősegíti a jogérvényesítés hatékonyságát.¹⁸ Az emberi jogok tiszteletben tartása az EU-hoz való csatlakozás alapkövetelménye.

Mindehhez szorosan hozzátartozik, hogy 1993-tól az Európai Unióról szóló Szerződés életbelépésétől kezdve az emberi jogok és a demokratikus alapelvek az EU külpolitikájának a részét képezik. A közös kül- és biztonságpolitikáról szóló fejezet kimondja, hogy az EU célja a közös értékek megőrzése, továbbá a demokrácia és a jogállamiság fejlesztése és konszolidálása, az emberi jogok és alapvető szabadságok respektálása.¹⁹ Az EU azon a véleményen van továbbá, hogy az államok felelőssége az emberi jogok betartását illetően az állampolgárokon túl a nemzetközi közösségre, az ENSZ-re, és a be nem avatkozás elvére is kiterjed. Ez azt jelenti, hogy az EU az alapelveit univerzálisnak tekinti és terjeszteni kívánja. Ezért az EU a külpolitikai kapcsolataiban az emberi jogok és a demokrácia elvét feltételként szabja más országok számára, különös tekintettel a fejlődő országokra. Ily módon kívánja előmozdítani az emberi jogokat és a demokráciát szerte a világon. 1995 után minden új bilaterális szerződés tartalmazta az emberi jogi klauzulát.²⁰

A gazdasági és szociális értékek szempontjából az EU a jobb és baloldali, továbbá az alternatív értékeket egyaránt képviselő pluralista közösség. Ez azt jelenti, hogy az univerzálisnak tekintett emberi jogi értékrend interpretációja is különbözhet. Az európai szociális politika például a klasszikus jobb és baloldali szociális értékek és a modern kori alternatív értékek szerint szerveződik. A

¹⁸ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 1950. <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=005&CL=ENG>

¹⁹ Provisions on common foreign and security policy, Title V. Article J.1. Treaty on European Union, 1992. Official Journal C191, 29 July 1992. <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html#0001000001>

²⁰ Silja Keva: Human Rights and Burma/Myanmar in the ASEM Dialogue. In: Bart Gaens (ed.) (2008): *Europe-Asia Interregional Relations. A Decade of ASEM*. Ashgate, Aldershot, Hampshire, 70-71.

jobboldal a gazdasági liberalizmust, a piaci versenyt, a személyi szabadságot, a relative gyenge államot, a személyi tulajdon fontosságát, és az állami szabályozással való szembenállást támogatja. A baloldal – ennek az ellenkezőjét – aktív kormányzati beavatkozást, gazdasági biztonságot, szolidaritást, a jövedelem és az életfeltételek egyenlő voltát, és társadalmi harmóniát szeretne. Természetesen másképpen interpretálja egy jobboldali beállítottságú ember az európai emberi jogokat, mint egy baloldali. Igaz, hogy napjainkban ez a jobb és baloldali szembenállás változóban van. A politikában előtérbe kerültek a környezetváltozás és az energiaellátás kérdései, továbbá a járványok elleni védekezés.²¹ Ezek nemzetek feletti megszervezése jelenti az igazi kihívást mind Európában, mind szerte a világon. Ez pedig az európai értékrend még árnyaltabb interpretációira ad lehetőséget.

Az EU értékrendjét az európai integráció szerződése, *Az európai emberi jogok és alapvető szabadságok támogatására született egyezmény, 1950* (European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 1950)²², az *Európai Unióról szóló Szerződés, 1992* (Treaty on European Union, 1992)²³ és *Európai Unió Alapjogi Chartája*²⁴ tartalmazza.

Az Európai Unióról szóló Szerződés (1992) az unió értékrendje alapjaként a szabadság, a demokrácia, az emberi jogok és alapvető szabadságok tiszteletben tartását és a jogállamiság elvét tekinti. A Lisszaboni Szerződés a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség és a jogállamiság univerzális értékrendjén nyugvónak ismeri el az EU-t. Ezeket az értékeket pedig olyan univerzális értékeknek tartja, amelyek Európa kulturális, vallási, és humanista örökségéből fejlődtek ki.

A Lisszaboni Szerződés részét képezi az *Európai Unió Alapjogi Chartája*, mely az EU értékrendjét tartalmazza. Egy konvent dolgozta ki a tagállamok alkotmányos tradíciói és nemzetközi kötelezettségei, az Európai Unióról szóló Szerződés, a közösségi szerződések, az emberi jogok európai deklarációja, a Közösség és az Európa Tanács által elfogadott szociális charták, valamint az

²¹ Jan W. van Deth – Elinor Scarbrough (eds) (1995): *The Impact of Values*. Oxford University Press, New York, 8-12.

²² European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 1950
Internet: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=005&CL=ENG>

²³ Treaty on European Union. Official Journal, C 191, 29 July 1992.
Internet: <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html>

²⁴ Charter of Fundamental Rights of the European Union. Official Journal of the European Communities. 18.12. 2000, 2000/C 364/1; Charter of Fundamental Rights of the European Union, 14.12.2007, 2007/C 303/1 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0001:0016:EN:PDF>; <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/32007X1214/htm/C2007303EN.01000101.htm>

Európai Bíróság, és az Európai Emberi Jogi Bíróság esetjoga alapján. 2000-ben a nizzai csúcstalálkozón fogadták el. Az EU Alapjogi Chartája az emberi méltóság, a szabadság, az egyenlőség, és a szolidaritás univerzális értékein alapul. Mindezek felül képviseli a polgárok jogait, és az igazságszolgáltatáshoz való jog elvét. Az EU a demokrácia és a jogállamiság elvére van alapozva. Értékrendjében a liberális szabadversenyes kapitalista piacgazdaság érdekeinek szolgálata keveredik a legalapvetőbb és ősi emberi morális alapelvekkel. Olyan általános irányelvek ezek, amelyeket mindenkinek a saját belátása szerint kell alakalmaznia kontextustól függően.

Az *EU Alapjogi Chartája* az emberi méltóság vonatkozásában deklarálja az élethez, a személyi sérthetlenséghez való jogot, valamint a kínzás, és embertelen viselkedés, a rabszolgaság és a kényszermunka tilalmát. A szabadság vonatkozásában deklarálja a szabadságjogokat, melyek az európai értékrend jelentős vívmányai: a szabadsághoz és a biztonsághoz való jog, a családalapításhoz való jog, gondolat, lelkiismeret és vallásszabadság, véleménynyilvánítási szabadság, a művészi alkotás szabadsága, tudományos szabadság, az oktatáshoz való jog, a tulajdonhoz való jog, a vállalkozás szabadsága, és a menedékjog. Az egyenlőség elve a jogvédelmen és a megkülönböztetés tilalmán, a törvény előtti jogegyenlőségen, a kulturális vallási és nyelvi sokféleség elvén, továbbá a férfiak és a nők egyenlősége elvén, valamint a gyermekek és az idős személyek jogain, és a fogyatékkal élő személyek beilleszkedésén alapul. A szolidaritás elve a munkavállalók védelmére, a szociális biztonságra és segítségnyújtásra, az egészségvédelemre, és a környezetvédelemre vonatkozó jogokat tartalmaz. A polgárok jogait illetően a legfontosabb a választójog, a megfelelő ügyintézéshez való jog, a petíciókhoz való jog, a mozgásszabadság és a tartózkodási jog. Az igazságszolgáltatás terén az állampolgárok jogvédelmet élveznek, joguk van a korrekt jogeljáráshoz.

Összefoglalva tehát az EU legfontosabb értékei a következők: demokratikus jogállamiság, polgári jogegyenlőség, pluralizmus, képviseleti demokrácia, választójog, uniós állampolgárság, polgárok (Európai Parlament) és tagállamok (Európai Tanács és Tanács) képvisellete, a polgári, szociális és emberi jogok tiszteletben tartása (ideértve a kisebbséghez tartozó személyek jogait), és az államok közötti békeszövetséget biztosító nemzetekfelettség. Ezen állam- és nemzetközi értékrend az európai történelmi fejlődés terméke. Egy civilizáció saját fejlődési dinamikáját tükrözi és szükségleteit szolgálja. Az „európai modernitás” ugyanakkor a világ gazdaság- és társadalomszervezésének olyan fontos eleme, mely a világ összes országának az életét érintette a történelem során. Így az európai állam- és nemzetközi értékrend tanulmányozása és annak eldöntése, hogy abból mi átvehető és mi nem, mindenki számára kihívás.

5. Az európai állam- és nemzetközi értékrend és a világ

Mindezek ismeretében felmerül az a kérdés, hogy milyen szerepet tölt be az európai civilizáció a többi civilizáció viszonylatában az állam és társadalomszervező értékrendje szempontjából. Válaszként mindenekelőtt az mondható el, hogy az európai civilizáció értékrendje a többi értékrenden alapuló civilizációval szoros kölcsönhatásban fejlődött és újult meg egy történelmi civilizációs folyamat során. Az utóbbi két évszázadban a világnak a modernizáció (a kapitalizmus elterjedése) jelenségét kellett értelmeznie, mely az európai és a többi civilizációhoz tartozó országok közötti kapcsolatok közös terméke európai/nyugati hajtóerővel. Az európai modernitás voltaképpen kihívást jelentett a világ összes országa, közöttük a kötetben szereplő dél-amerikai és délkelet-ázsiai országok, valamint a kínai, a japán és az indiai civilizáció értékrendje számára a kolonizáció, a gyarmatosítás, az imperializmus, majd a hidegháború korában. A hidegháború befejeződésével pedig a globalizációs politika fellendülése jelenti az újabb kihívást. A nem európai országok által a modernizációra adott válaszok az emberiség közös civilizációs folyamatát gazdagították, mivel az európai értékrendet a saját civilizációs (hindu, buddhista, konfucianus) értékrendjük alapján vizsgálták. Fontolgatták, hogy mi elfogadható, és mi nem az európai civilizáció gazdaság- és társadalomszervező értékrendjéből. Ennek eredményeként rámutattak hibákra is. Mindez végül is az európai imperializmus fokozatos visszaszorításához és az európai értékrend megújulásához vezetett.

A kötetben szereplő ázsiai országok és civilizációk például bekapcsolódva a modernizációba újragondolták a saját civilizációs értékrendjüket. Mindez új modernizációs utak kialakulásához vezetett, melynek eredménye a kelet-ázsiai gazdasági virágzás. Így lett a modernizáció univerzális jelenség. A globalizációban az Európai Unió, a szerte a világon szerveződő regionális szövetségek, valamint India, Kína, Japán és a délkelet-ázsiai integráció (ASEAN) központja, Szingapúr ma már egymással párbeszédet folytatva — egy új világrend kialakításáról — vesznek részt.

Európában a modernizáció idején egészen a második világháború végéig Európa-centrikusság, nacionalizmus, rasszizmus és az imperialista expanzió dominált a világ meghódított országai és civilizációi vonatkozásában. Mindezt az európai civilizáció többi civilizációval szembeni modernségét és univerzalisztikus jellegét hangsúlyozó narratíva kísérte. Csak kevés föderalista ellenzéki értelmiségi emelte fel a szavát ez ellen. Ők az európai föderáció megteremtését szorgalmazták, mely egyúttal megoldotta volna a gyarmatosítás, és az azt alátámasztó európai-univerzalisztikus mentalitás problémáját. A hatalmi politika föderalista ellenzéke azonban – amint arról fentebb már szó volt - csak a második világháború után, az európai integráció elindulásakor tudta a békeszövetség és az emberi jogok érvényesítése irányába fordítani az európai politikát. Így számos

mindeddig feldolgozatlan sérelem él szerte a világon az európai gyarmatosító politika miatt a nyugati civilizációval szemben. 1950-től, az európai integráció elindulásától kezdve azonban egy új típusú államiság és nemzetközi politika van kialakulóban az EU kereteiben. A cél a liberális piacgazdaság globálissá válását egy béketeremtő folyamattá alakítani. Az EU-nak egy új, demokratikus és egységes regionális piac kialakítására tett kísérletét a nemzetekfelettség és a sokszintűség jegyében szerte a világon figyelem és elismerés kíséri. Ezzel párhuzamosan sorra születnek meg az új regionális együttműködések a világon. Ezért felmerül az EU új állam- és nemzetközi értékrendje értékelésének a szükségessége a pluralizmus (a sokféle vélemény), és az univerzalitás szempontjából.

Az EU értékrendjének értékelésével kapcsolatban fontos hangsúlyozni, hogy az az európai fejlődés terméke. Az európai demokrácia olyan általános szabályait jelenti, amelyek voltaképpen az EU társadalmának a zavartalan működéséhez szükségesek. Az európai állampolgárok életvitelét és mentalitását szabályozza, olyan jogokat és kötelezettségeket jelent, amelyek segítik az életben felmerülő problémák békés megoldását. Az európai állam- és nemzetközi értékrend legfőbb vívmánya pedig a békeszövetség megteremtése a nemzetekfelettség és az európai jog által.

Az európai uniós értékrenddel és annak univerzális voltával kapcsolatban azonban sok kérdés merülhet fel. E tanulmány keretében négy vitatható dolgot vetek fel. Ezek közül három magán az EU-n belül is vitatható, a negyedik az EU állam- és nemzetközi értékrendjének a külső fogadtatását érinti mindenekelőtt az ázsiai értékrend vonatkozásában. A négy vitatható dolog pedig a következő:

Az értékrend európai uniós pártállás szerinti interpretációjában jelentkező különbségek, azaz az értékrend relativitása az EU-ban.

Az Európai Unió demokratikus deficitjének a kérdése.

A liberális szabadságészme és a szociális egyenlőség és igazságosság együtt való szerepeltetése, mely állandó és feloldhatatlan konfliktusokat szül.

Az EU állam- és nemzetközi értékrendje univerzális voltának a kérdése a többi civilizáció értékrendje vonatkozásában, különös tekintettel az ázsiai értékekre. Itt két dolgot érdemes vizsgálni: az egyik az EU értékrendjének univerzális volta, a másik a nemzetekfelettséghez való viszony a világban.

1. Az értékrend európai politikai pártállás szerinti interpretációjában jelentkező különbségekből fakadóan más és más jellegű európai intézményes struktúrát és európai jogi értelmezést jelent a gyakorlatban a konföderalista, az unionista, a funkcionalista, a kormányközi funkcionalista és a föderalista funkcionalista magyarázat. A konföderalista ragaszkodni akar a nemzetállami szuverenitáshoz, és elutasítja a nemzetekfölöttiséget. A kormányközi-funkcionalista csak a

legszükségesebb területeken akar a többi tagállammal együttműködni. A föderalista-funkcionalista pedig a nemzetek feletti intézmények hatékonyságát akarja előmozdítani. Ha viszont az EU politika egységesen beáll egy középútra, akkor megszűnhet a pluralista demokrácia, a vélemények sokfélesége, mely az európai értékrend alapja, önkorrekciójának és szükséges megújulásának a hajtóereje. Mindez azt mutatja, hogy nincs egységesen interpretált európai uniós állam- és nemzetközi értékrend az EU-ban, ugyanakkor van pluralista demokrácia.

2. Az Európai Unió demokratikus deficitje azt jelenti, hogy nincs európai nép, és népképviselő, mert mindenki a saját tagállamán keresztül lesz európai. Ezért az európai érdekeket szinte senki sem tudja reálisan és az igazság szerint megfogalmazni. Szkeptikussá válva pedig nem küzd egy új parlamentáris európai föderális unió megvalósításáért. Belenyugszik abba, hogy demokratikus kétkamarás parlamenti képviselői rendszer csak az államok szintjén lehetséges, az unió szintjén nem. Az állampolgárok európai gazdasági és szociális érdekeinek az Európai Parlamentben való képviselőtét ezért továbbra is akadályozni tudja a Tanács által kivívott vétőjog, mely alárendelt helyzetben tartja a Parlamentet. A demokratikus deficit ily módon komolyan megnehezíti, sőt torzítja (!), az EU demokratikus állam és nemzetközi értékrendjének a gyakorlatban való érvényesülését.

3. A liberális szabadságesszme és a szociális egyenlőség és igazságosság együtt való szerepeltetése az európai értékrend ellentmondásos voltát tükrözi. Ezért nehéz az egyes fogalmakat jognak tekinteni, és betartani, hiszen az interpretálásuk eset- és kontextusfüggő és gyakran szubjektív. Függ attól, hogy az egyes személyeknek milyen az európai identitása, az európai szociális és a politikai pártállása (jobb vagy baloldali). A liberális demokrata másképpen fogja realizálni a gyakorlatban az EU Alapjogi Chartájának az értékeit, mint a szociáldemokrata. A liberális demokrata például a békére, a szabadságra és a demokráciára fogja helyezni a hangsúlyt, míg a szociáldemokrata az egyenlőségre, a szolidaritásra és a fenntartható fejlődésre. A liberális demokrata csak mértékkel lesz szolidáris, a szociáldemokrata pedig limitálni akarja a szabadságot.

4. Az európai értékrend interpretálásával kapcsolatban jelentkező problémák még kézzelfoghatóbbá válnak, ha az európai emberi és alapvető jogokat a szabadversenyes kapitalista világgazdaság és a nemzetközi szervezet kontextusába helyezzük. Vannak olyan európai alapjogok, amelyek harmóniában vannak az egész emberiséggel, s vannak olyanok is, amelyeket máshol, másként értelmeznek. Pontosabban az emberiség különböző civilizációiban közös alapértékként megjelenő bölcsélet - „az amit magadnak nem akarsz, ne tedd mással” elv - értelmezése sokféle lehet. Ez pedig sokféle igazsághoz vezethet. S a problémák azáltal teremtődnek, hogy mindenki azt hiszi, hogy igaza van és

jogosan cselekszik, hiszen ezt a liberalizmus/neo-liberalizmus lehetővé teszi. Ezért lenne szükség egy az emberiség közös alapjogi és morális szabályait tartalmazó kódexre, az egész emberiség Magna Chartájára. Ez azonban csak egy a civilizációk közötti folyamatos párbeszédre alapuló világpolitika megvalósulása során hozható létre.

Az EU fent elemzett állam- és nemzetközi értékrendjének a világ-kontextusba való helyezése során logikusan merül fel két kérdés: az egyik az, hogy univerzálisak-e az európai értékek. A másik pedig az, hogy milyen hatással van a nemzetek feletti EU a világban szerveződő új regionális uniókra.

Az európai értékrend univerzális voltát illetően a válasz nem, hiszen ezen értékrendet még magának az EU-nak is ki kell kristályosítania, és tovább kell gondolnia az integráció fejlődésének jövője fényében. Az európai értékrend semmiképpen sem tekinthető tehát univerzálisnak a többi civilizációhoz tartozó ország értékrendje szempontjából. Inkább azt lehet mondani, hogy a nemzetközi értékrendről folytatott párbeszéd alapjait képezi az európai oldalról. Gondoljunk csak az ázsiai értékekről folyó vitára, mely az EU-modell alternatívájaként szereplő konfucianus kapitalizmus értékrendjét fogalmazza meg. Itt a hangsúly nem az emberi jogokon van, hanem a konfucianus bölcsességen, a tanulás és önfejlesztés tiszteletén, a családszervezeten, az ősök tiszteletén, a munkahelyhez való lojalitáson, egy olyan kapitalista piacgazdaságon, ahol a profit a közösség jólétét szolgálja.²⁵ Az ázsiai értékekről a Szingapúri Egyetem Politika Tudományi Intézete által 1977-ben rendezett vitán Peter S. J. Chen például a következő ázsiai értékekben látta, hogy miért más az ázsia értékrend, mint az európai:²⁶

Csoport szellemiség és paternalista munkaadó-foglalkoztatott viszony

Kölcsönös segítség és a közösségi élet fontossága

Szülő-gyerek kapcsolat és kohezív családi élet

Megbízható baráti kapcsolatok

Normatív ideológia és érték-koncepció

A gazdaság- és társadalomszervező gyakorlat pedig azt bizonyítja, hogy ezen ázsiai értékek alapján is lehet virágzó gazdaságot teremteni. Az európai liberális kapitalista piacgazdaság számára tehát komoly kihívást jelent a jó eredményeket felmutató, más modell és értékrend szerint szerveződő kelet- és délkelet-ázsiai világ. Az európai demokratikus állam- és nemzetközi értékrendről az ázsiaiak úgy vélik, hogy az európaiak nem tudták megoldani a demokrácia problémáját, és a

²⁵ Seah Chee-Meow (ed.) (1977): *Asian Values and Modernization*. Singapore University Press, Ltd, Singapore

²⁶ Seah Chee-Meow (ed.) (1977): *Asian Values and Modernization*, 29-38.

görög és római klasszikusokat ismételtetik.²⁷ A nemzetközi emberi jogokat pedig európacentrikus szemlélettel átítatottak tartják. Az európaiak kifogásolják, hogy az ázsiaiak nem görög és római alapú demokráciát építenek, hanem a konfucianizmus megújítására törekednek a modernizáció során. Témánk szempontjából a lényeg ott van, hogy a hasonló morális elveket valló európai és konfucianus értékrend más társadalomszervező keretek között másképpen fejlődött. Mindez azonban nem zárja ki, hogy egymásnak egyenrangú és demokratikus ellenzékévé váljanak egy demokratikus világpolitikában.

India esetében egy az EU által segélyezett, időközben jelentős gazdasági hatalommá fejlődő, a világban a helyét kereső, kontinens nagyságú volt gyarmati országgal van dolga az EU-nak. India okulván a történelmi tapasztalatokból saját utakat keres. Gondolkodói nincsenek meggyőződve arról, hogy a globális kapitalista világgazdaság liberális/neo-liberális politikája értelmes társadalom- és gazdaságszervező politika nemzetközi átlátás és koordináció nélkül azokon a közös érdekeltségű területeken, ahol ez szükséges lenne. Ezért India szellemisége kihívást jelent a liberális piacgazdaság és a globalizáció teóriája és gyakorlata számára.

Az EU és India közötti együttműködési politika a klasszikus liberális piacgazdasági modellen alapuló nemzetközi szervezés modernizálásának és a nemzetközi szervezet szükséges reformjának a kihívásában találkozik. S a két fél közötti párbeszéd lényegében ennek a dilemmának a megoldásáról szól. Hogy az EU és India közötti politikai kapcsolatok hogyan fognak fejlődni a jövőben ez talán a világpolitika egyik legérdekesebb kérdése. A másik pedig az ázsiai integrációs törekvések és abban az EU-nak, Indiának, Kínának és Japánnak játszott szerepe.

Az EU új regionális szerepével kapcsolatban két problémát említek:

Az egyik az európai nemzetekfelettség jelenségének a fogadtatása a világban.

A másik pedig ehhez kapcsolódóan egy közös európai külpolitika kérdése.

A világ országai figyelemmel kísérik az EU mint új típusú nemzetek feletti békeszövetség szerveződését. A nemzetekfelettség megteremtésével az EU tagállamai egyedül állnak a világon. Ez az EU legfontosabb új vívmányának tekinthető. A nemzetközi rendszer különböző civilizációkhoz tartozó többi tagállama ugyanis megrekedt a konföderatív szinten. Akik ezen mégis túlléptek, európai szemmel nézve a Balassa elmélet szerinti szabadkereskedelmi övezet felé haladnak.

²⁷ Sun Yat-sen (ca. 1960): *The three Principles of the People San Min Chu I* by Dr. Sun Yat-sen. In: Sun Yat-sen – Chiang Kai-shek (ca. 1960): *The three Principles of the People San Min Chu I* by Dr. Sun Yat-sen with two Supplementary Chapters 1. *National Fecundity, Social Welfare and Education* 2. *Health and Happiness by President Chiang Kai-shek*. China Publishing CO. Taipei, Taiwan, Republic of China, 109, 111.

Az új regionális szerveződést a világon a nemzetállami szuverenitás megtartására helyezett erős hangsúly, unionista funkcionalizmus és a network integráció jellemzi. Jó példaként szolgál minderre az ASEAN kereteiben folyó délkelet-ázsiai integráció, mely a világon az egyik legsikeresebb integrációnak tekinthető az EU-t követően. A latin-amerikai országok politikusai, bár elismerik az EU nemzetekfelettségének és többszintű voltának a jelentőségét, mégis ragaszkodnak a nemzetállami szuverenitáshoz, mely biztosítja a hatalmi elit túlélését. Magában az EU-ban is érzik ennek a motívumnak a jelenlétét a kormányközi erők részéről a kormányközi egyezkedés politikájában, és a Tanács vétőjogában. A legmeggyőzőbb bizonyíték az EU nemzetekfelettségének zavaros és tisztázatlan voltáról a közös külpolitika hiánya.

Az új regionális szerveződéseknek az EU-val szembeni bizonytalansága mindenekelőtt abból fakad, hogy az EU nehezen helyezhető az ENSZ kereteibe, továbbá hogy nincs közös európai külpolitika. A világ országai általában, és nagyhatalommá fejlődött országai pedig különösen, kritizálják például, hogy a Biztonsági Tanácsban nincs egységes EU képviselő, és hogy nem a reális hatalmi viszonyokat tükrözi. Mindennél súlyosabb azonban a közös európai külpolitika hiánya. Ez ugyanis azt a problémát veti fel, hogy az EU értékrendje nem hitelesen bizonyított a világ országai számára. Ha ugyanis minden tagállam önálló külpolitikát folytathat, akkor azok számára, akik az EU-val kommunikálnak az EU gyakorlatilag és kézzelfoghatóan csak nehézkesen létezik. Így az értékrendje is irrelevánsnak tűnhet. Mindez odavezethet, hogy azon nem európaiak, akik az EU-val kapcsolatokat akarnak kiépíteni érthetetlenül állnak a demokrácia és az emberi jogok betartásához kötött uniós külpolitika előtt. Hiszen jogosan merül fel részükről az a kérdés, hogy miért kell az önálló tagállami külpolitika egy a demokrácián és az emberi jogok alapelvén, és azonos értékrenden alapuló olyan unió számára, melynek tagállamai nem folytatnak egymással szemben hatalmi politikát? Ezért az EU értékrendjének a nem európai országok felé való hiteles bemutatását minden bizonnyal elősegítené egy közös nemzetek feletti európai külpolitika létrehozása. Ez elősegítené az európai értékrend és a többi civilizáció értékrendje közötti harmónia megteremtését. Az EU nemzetközi értékrendjét ebben az irányban kellene tehát újragondolni, mert e téren az alapjogok és a valóság nincs harmóniában.²⁸

Mivel az európai értékrend nem tekinthető univerzálisnak, ezért megkérdőjelezhető az emberi jogok betartásához kötött EU külpolitika is. Ez utóbbi ugyanis azon a feltevésen alapul, hogy más, nem európai országoknak nincs megfelelő értékrendje, s ezen egyedül csak az európai értékrend adaptálása, és ezáltal univerzális érvényrejuttatása, segíthet.

²⁸ Sonia Lucarelli – Ian Manners (eds.) (2006): *Values and Principles in European Union Foreign Policy*. Routledge, London, New York

Jogosan merül fel még további két probléma is: az egyik az, hogy hogyan érvényesítheti egy a múlt hatalmi politikájának kísértő örökségeként külpolitikailag még mindig széthúzó, és sokféle véleményt képviselő pluralista unióban valaki a közös európai értékeket? A másik pedig az, hogy hogyan oldható fel az olyan szembeötlő ellentmondás egy békeszövetség alapértékeiben mint például az intervenciók politika humanitárius okokból?

A fenti kérdéseket és problémákat maguknak az európaiaknak is újra kell gondolniuk. Hiszen a saját közösségük értékeinek bizonyított hitelessége a legjobb eszköz arra, hogy nem európai partnereik önként válasszák az európai demokrácia és az emberi jogok számukra is értékes elveinek a meghonosítását.

Végezetül elmondható, hogy az európai állam- és nemzetközi értékrend legjelentősebb vívmánya a tagállamok közötti békeszövetség megteremtése az európai jog és jogharmonizáció által az Európai Unió kereteiben. Ezen értékrend újragondolása, s a benne rejlő ellentmondások feloldása azonban szükséges lenne, hiszen ez az EU mélyülésének, sikeres reformjának és a világban betöltött szerepének a kulcsa.

A kötet tanulmányai ezen újragondolás keretében két területen folytatnak vizsgálódást: egyrészt az európai jog által szerveződő Európai Unió fiskális és energiapolitikája szempontjából vizsgálják az EU-modellt. Másrészt pedig azt kutatják, hogy az EU értékrendjének új vívmányát, a nemzetekfelettséget hogyan értékelik a világon, pontosabban a dél-amerikai és a kelet-, és délkelet-ázsiai országokban, valamint Indiában. Milyen hatással van továbbá az európai integráció a dél-amerikai és a délkelet-ázsiai országok integrációs törekvéseire, és az indiai föderációra.